

Olay bilimleri ve Hukuk

Prof. Süheyp Derbil

Olay bilimleri. — Olay bilimleri var mıdır, yani tarih bir bilim midir? Nedense «Tarih» denilince akla yalnız insanlık tarihi geliyor. Bir takım bilginler de bu dar görüşü desteklemiş bulunuyorlar. Meselâ: Profesör G. Monod'ya göre en şümüllü manâsiyle tarih, insanlık tarihidir (1). Profesör Bernheim biraz daha insafli davranıyor ve diyor ki: «Tarih kelimesiyle, mahdut bir sahaya inhisar etmeksizin, vukubulan hâdisatın nakledilişi ifade edilmek istenir. Onun için bitki tarihi, hayvan tarihi, arzın kabuğu tarihi yanında devletlerin, ulusların tarihinden bahsedilir. Hattâ modern tabii bilgiler yıldızların ve kâinatın tarihini de anlatmaya kalkışrlar. Fakat «Tarih ilmi» ortaya konduğu vakit sırf insan dünyasını alâkadar hâdiseler anlaşılır.» (2).

Profesör Bernheim'in niçin, bilim sıfat ve şerefini yalnız insanlık tarihine bağısladığını ve tarihin astronomi, jeoloji, mineraloji, botanik, zooloji gibi kollarına bu şerefi neden esirgediğini bilmiyorum. Bir takım başka bilginler de, bilim olmak şerefini tarihin jeoloji, botanik, zooloji gibi kollarına tanıyorlar da insanlık tarihi koluna esirgiyorlar.

Doğrusu aramırsa: tarih bir bütündür. Eğer insanlık tarihi bir bilim ise tabii tarihin de bir bilim olması gerekir. Bilâkis, tabii tarih bir bilim ise insanlık tarihinin de bir bilim sayılması mantıklı olur. Böyle basit ve açık bir konu üzerinde bir takım derin bilginlerin çelişmelere (= tenakuzlara = contradictions) düşmeleri eski bilimin etkisi yüzündendir.

(1) G. Monod, Tarihte usul, İstanbul 1938, sayfa 1 de aynen:

«Tarih kelimesini en şümüllü manasında telâkki ederek şöyle târif edeceğiz: tarih, beşer faaliyet ve tasavvuratının — teakup, inkişaf ve irtibat nisbeti (Rapport de connexité) veya tabiiyet nisbeti (Rapport de dépendance) noktai nazarlarından — tecellilerinin heyeti mecmuasıdır.» diye yazılıdır.

(2) G. Bernheim, Tarih ilmine giriş, İstanbul 1936, s. 3 ve 51.

Eski bilim doğumdan önce IV üncü yüz yılda başlamış ve doğumdan sonra XVII inci yüz yıla kadar hüküm sürmüştür. Eski bilim Sokrat, Eflâton ve Aristot tarafından kurulan eski Yunan idealizmine dayanır. Sokrat: «Bilimin konusu evrenselidir.» demişti. Eflâton evrensele «idea» adını, Aristot ise «öz» adını vermişti. Onlara göre bilimin konusu bu idi. İdealar veya özler yetkin (Parfait =) gerçekliklerdir. Bunlar sürekli idi, ebedi idi, bunların kusurları, düzensizlikleri yoktu. Bunlar bütün varlıklardı. Maddi olmayan bu tiplerin (ideaların veya özlerin) duyulur gerçekleştirmeleri geçicidirler, doğarlar ve ölürler, varlıkları süresince değişirler ve daima yetkinsiz (imparfait =) ve düzensiz olurlar. Bundan dolayı zekâ bu düzensiz ve geçici varlıkları kavrayamaz, belirtmez. Zaman ve uzay içinde beliren varlıklar ve olaylar bilim konusu olamaz, ancak sanı (= zan = opinion) konusu olabilir. Bilim yalnız sürekliye ve düzenliye doğru girer. Olayların bilimi olamaz, tarih bir bilim değildir. Eski bilimin âmentüsü, credosu bunlardı.

Modern bilginler artık bu âmetüye inanmıyorlar. Eski çağın bu metafizik görüşlerini yıkmış bulunuyorlar. Ancak bu yıkılma birdenbire ve bütün olmadığı için bir takım bilginlerin eserlerinde eski bilimin izlerine ve döküntülerine rast geliyoruz. Mesele şudur: Kavrambilimleri (3) gerçek olanlara ve gerçek varlıklara göre değil, bir takım soyutlamalar (= tecridler = abstractions) yapmak, bir takım şartlı durumlar tasarlamak yoluyla evrensel kanunlar belirtirler.

Soyutlama bir basitleştirmedir. Soyutlama ile bir gerçek konunun yalnız bir karakterini veya bir kaç karakterini ele alırız, geri kalan karakterlerini atarız. Bununla kalmayız: ele aldığımız karakterlerin büsbütün arık, büsbütün düzgün olduklarını farzederiz. Böylece kırılıp yontulduktan sonra konuyu kavrarız. Soyutlamayı en yüksek dereceye çıkararak bilim kolları (matematik gibi) epeyce ilerlemiş, konusu karmaşık olduğu için ancak küçük ölçüde soyutlama yapabilen bilim kolları ise (sosyoloji gibi) çok geride kalmıştır. Denebilir ki kavram bilimlerinin gelişmeleri yapılan soyutlama ile düz oranlı, konuların karmaşıklığı ile ters oranlıdır. Nekadar çok soyutlama yapılmış — yani gerçeklikten nekadar uzaklaşmış ise — bilim kolu o kadar gelişmiştir.

İnsan zekâsının soyutlamalara dayanan kavram bilimleriyle ye-

(3) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 2, Sayı 4 teki «Kavram Bilimleri ve Hukuk» yazısına bakılması.

tinemeyeceği, gerçek olayları da incelemek istiyeyeceği meydandadır. Fakat gerçek olaylar o kadar karmaşık, o kadar sayısız ki... Bir bütün olay belirli bir yerde belirli bir zaman içinde gerçekleşmiş vak'aların toplamı değil mi? İsterseniz biraz daha sınırlayalım ve «Bir olay, bir varlığın çok kısa bir zaman içinde başından geçenlerdir.» diyelim. Küçük bir varlığın çok kısa bir zaman içinde başından geçenleri gözden geçirelim. Bir kiraz, ağacından koparak yere düşmüştür. Düşme üç saniye sürmüştür. İşte, çok basit görülen bir olay! Gerçekte o kadar basit değil... «Kiraz yere düz çizgi halinde düşmemiştir. Kirazın ağırlık merkezi tarafından tutulan yol düz çizgi ile gösterilemez. Zaten kiraz ağırlık merkezi etrafında salınmıştır (= raksetmiştir); sağdan sola, soldan sağa, ileriye, geriye ilâh. doğru sallanmış, yalpa vurmuştur. Düşme hareketinin başında bir doku (= nesic) kırılması, sonunda bir çarpma olmuştur. Yere çarpınca kirazın derisi örselenmiş, belki de yarılmış, patlamıştır, deri ile çekirdek arasındaki etli kısım ise bir taraftan yere çarpma dolayısıyla, bir taraftan da çekirdeğin etkisi ile içerden ve dışardan zedelenmiştir. Bu yolculuk sırasında bir takım kimya ve fizik değişimleri; molekül, atom, elektron hareketleri olmuştur. Ağaçtaki ve meyvalardaki mikroplar ve böcekler çalışmıştır ve ilâh... Bütün bunları nasıl takip etmeli? Vak'alar sayısız değil mi?

Çok küçük bir varlık üzerinde, çok kısa bir zaman içinde cereyan eden vak'aları tamam olarak göremez, bilemez ve sayıp dökemez isek, büyük bir olay tümünü nasıl tamam olarak inceleyebiliriz? Meselâ: yer yüzünde bitkilerin veya hayvanların nasıl belirip geliştiklerini, veya eski çağ, hattâ yeni çağ devletlerinden herhangi birinin nasıl kurulup geliştiğini tam olarak öğrenebilir miyiz? Şüphesiz ki hayır!.. Her şeyi öğrenemeyeceğimiz gibi bütün öğrendiğimizi de bildiremeyiz. Bir olayı anlatmak isteyen kimse bir çok vak'aları bilemez, bildiklerinin de hepsini anlatamaz. Hangi vak'aları inceliyecek, öğrenecek, hangilerini öğretecek, anlatacak? Tarihinin bütün vak'aları anlatmasına imkân olmadığına göre anlatacağı vak'aları seçmek keyfine mi kalmıştır?

Hattâ olayları zaman ve uzay bakımlarından sınırlamak da keyfi değil midir? Hangi olay vardır ki kendinden önceki olayların ve başka yerlerdeki olayların etkisi altında kalmaz? O hâlde bilimsel tarih, kusursuz tarih ne zaman ve nerede olursa olsun bütün olayları anlatan evrensel bir tarih olabilir. Böyle uçsuz, bucaksız bir alanda, sonsuz zaman süresi içinde sayısız olayları bize bütün zenginliği, bütün karmaşıklığı ile anlatacak bir tarihi hangi tarihçi yaza-

bilir? Tarihçi tarihini yazacağı bütün olayların gözlemini kendisi yapabilir mi? İnsan, yaptığı gözlemlerde yanılmaktan kendini kurtarabilir mi? Hiç bir olay evrende hiç bir değişik durum olmadan bir daha tekrar edebilir mi? Hayır!..

O halde, tarih yarım yamalak olmağa, bir çok eksikler ve gediklerle, bir çok yanlışlarla kusurlu kalmağa mahkûmdur. Kavram bilimlerinin tarihten üstünlüğü bu bakımdandır. Fakat başka bakımdan tarih, kavram bilimlerinden üstün bir durumdadır.

Kavram bilimleri, zekânın gerçekliği daha iyi anlamak isteğinden doğmuştur. Fakat bu isteğimizi doyurmaz. Bilimsel kanunlar gerçeklik değildir. Bilimsel kanunlar mümkün durumlar arasındaki oranları belirtir. Mümkün durumların gerçeklikle ilgisini incelemek, kavram bilimlerinin konuları dışındadır. Eski Yunan ideacıları, ileri sürdükleri özün veya idea'nın gerçek olduğunu sanıyorlardı. Gerçeğin değişmez ve ebedî olduğuna inanıyorlardı. Bu inanç dolayısıyla biricik bilim çeşidi kavram bilimi olabilirdi. Bu inancın hüküm sürüğü sıralarda atalarımız, sağ duyularıyla çok doğru bir söz söylemişlerdi: «Çok bilen çok yanılır.» demişlerdi. O sıralarda bilginler, olayları incelemeyi bilim dışında bir iş saydıkları için çok yanılıyorlardı. İşte olay bilimlerinin, yani tarihin kavram bilimlerine üstünlüğü bu bakımdandır. Kavram bilimleri gerçeğe uymaz, gerçeği incelemeyi ve kavramlarını gerçek sananları yanıltır. Olay bilimleri, olayları incelemek yoluyla bizi gerçeğe daha çok yaklaştırır, bizi yanılmaktan kayırabilir.

Kültürlü bir adam olmak için, gerçeğe yaklaşmak için kavram bilimleriyle birlikte tarihi de incelemek zorundayız.

XIX uncu yüz yılda, eski bilimin tepkisi ile, tarih çok büyük bir önem kazandı. Bir takım tarihçi okullar belirdi. Evrimcilik (= évolutionisme) bu okullardan biridir. Gözlemini doğru olarak yapabileceğimiz olayları incelemeye önem verecek yerde şimdiki olayların geçmişte ne gibi evrimler sonunda baş gösterdiklerini araştırmak moda oldu. Tabii pek çok yanlışlıklara düşüldü. Gözümüzün önünde geçen bir olayı bile doğru ve eksiksiz olarak not etmeye gücümüz yetmezse, bir takım boşluklar ve yanlışlıklar olursa, geçmişteki olayları belirtmekte nekadar yanılacağımız çabuk anlaşılır.

Bununla beraber, tarihte nekadar yanılırsak yanulalım; bilimden maksat gerçeği anlamak, gerçeğe yaklaşmak ise tarih, kavram bilimlerinden üstün tutulmalıdır.

Tarihin konusu. — İdeal tarih, bütün tarih bize her şeyi anlatacaktır. Fakat tarih eksiksiz olamaz. Tarihçi bile bütün öğrendiklerini

anlatmağa kalkışamaz, seçim yapar, bir takım bildiklerini çıkarır. Tarih için her bir boşluk, her bir seçim ve çıkarma şüphesiz bir kusurdur. Fakat bu kusurlardan sakınmak imkânı yoktur.

Tarihçi belirteceği olayları nasıl seçer? Nasıl seçmelidir? İlk önce önemle değeri ayırdetmelidir. İncelenen tarih koluna göre bir takım olaylar önemli veya önemsiz olabilir. Süveyş kanalının açılması Ticaret Tarihi için önemli, Edebiyat tarihi için önemsiz olabilir.

Değer ise, adamına göre değişir. Aldığımız eğitimin, geleneklerimizimizin, yaşımızın, beden yapımızın ve ilâh... düşüncelerimiz üzerinde etkileri olur. Bu etkilerden kendimizi sıyıramayız. Ancak olaylarımı anlatmakla yetinir veya savaşçı olduğu için vak'aları ballandıra, birbirinden kolaylıkla ayırdedilebilir. Fakat, bir savaşın tarihini yazan bir kimse barışçı olduğu için savaşın yalnız en acıklı vak'alarını anlatmakla yetinir veya savaşçı olduğu için vak'aları ballandıra, ballandıra anlatmağa çalışırsa görevini gereği gibi yapmamış olur (4).

Sık görülen olaylar mı daha önemlidir, yoksa seyrek olanları mı? Şüphesiz ki sık görülenler daha önemlidir. Fakat bir çok tarihçiler, çok seyrek görülen olayları belirtmeğe özenirler de sık görülen olayların sözünü bile etmezler.

Böyle davranışlarını ulu orta kötülecek doğru olmaz. Tarihçi, bir çok olayları okuyucularının bildiğini farzeder, onlara bilmediklerini anlatmakla yetinerek sözü uzatmaktan sakınır. Şüphesiz her yıl tarlaların, ağaçların yeşillenmesi, başakların sararması, meyvaların olgunlaşması, kırk yılda bir deprem olmasından çok daha önemli bir olaydır. Bunun gibi, her gün insanların işleri başına koşmaları, çalışmaları, çabalamaları kırk yılda bir savaşa girmelerinden çok daha önemlidir. Ancak, sık sık tekerrür eden bu önemli olaylar gözümüzün önünde geçtiği için tarihçi bunları anlatmaktan çekinir, deprem gibi, savaş gibi olayları — seyrek oldukları için — daha az önemli olsalar bile, herkes tarafından iyi bilinemiyeceği için anlatır.

Bundan başka, tarihçi kitabını, okuyucularının bilgi seviyesine göre yazar. Tarih kitaplarında bir çok noktalar örtülü geçilir. Örtülü geçilen noktaları okuyucu bilmiyorsa tarihi iyi anlatamaz. Yanlış biliyorsa tarihi de yanlış anlayabilir, ancak doğru bildiği takdirde iyi ve doğru anlayabilir.

(4) Muhtelif memleketlerde resmî okullar için kabul edilen tarih kitapları arasında bir kıyaslama yapmak çok öğreticidir. Aynı olay bu kitapların birinde başka türlü, ötekinde başka türlü anlatılmıştır. Olayın yeri ve olayla ilgili kimselerin adları belirtilmiş olmasa, insan, başka başka olayların anlatıldığını sanacak.

XIX uncu yüz yılda patlak veren bir savaşın tarihini yazarken birbirleriyle çarpışan orduların hiyerarşiye bağlı olduklarını, erlere, erbaşların, erbaşlara subayların emir verdiklerini, subayların da daha yüksek rütbeleri subaylardan, bunların da daha yükseklerinden ve ilâh... emir aldıklarını ve nihayet hepsinin bir baş komutanın emirlerine bağlı bulduklarını anlatmaz. Bunu okuyanların bildiklerini farzederek vak'aları anlatmağa başlar: Okuyanlardan bunu bilmiyenler meseleyi iyi anlayamaz, yanlış bilenler ters anlayabilirler, ancak doğru bilenler doğru anlayabilirler. Tarihçi, kitabını okuyacak kimselerin bunları bilemeyeceğini düşünürse bunları da anlatması gerekir.

Modern tarih, yalnız olayları sıralamakla yetinmek istemiyor, olayları anlamağa ve açıklamağa da çalışıyor.

Olayların incelemesi, anlanması, anlatılması, açıklanması, olaylardaki düzenliklerin veya düzensizliklerin belirtilmesi tarihin konusu içindedir. Bu bakımdan astronomiyi olay bilimleri içine, yani tarih içine almak gerekirken A. Comte tarafından kavram bilimleri arasında sayılmıştır. Bu bulanıklığın sebebi evrensel kanunlarla tabiat kanunlarının birbirine karıştırılmasıdır (5).

Pek çok bilginler Kepler kanununun Newton'un «evrensel çekim kanunu» (la loi de gravitation universelle (=)) ile açıklandığını, Newton Kanunundan çıktığını bildirirler. Halbuki Newton'un kanunu bir bilimsel kanundur, evrenseldir. Kepler'in bildirdiği ise tarih içinde yer alacak bir olaydır, nihayet bir tabiat kanunu olabilir.

Meseleyi açıklamak için, ilk önce Newton kanununu inceleyelim. Newton cisimlerin birbirini çektiklerine inanmadığını açıkça belirtiyor ve şartlı bir durumdan hareketle bu şartlı durumun zorunlu sonucunu bildiriyor. Newton kanunu şudur:

Ne olduğunu bilmediğimiz bir sebep dolayısıyla, eğer boşlukta iki cisim yalnız başlarına ve duraklama halinde bulunurlarsa ve yalnız bu bilmediğimiz sebebin etkisi altında kalırlarsa, bu cisimler harekete geçerler ve birbirlerine doğru düz çizgi doğrultusunda yaklaşır. Hızları kütleleri ile cisimlerin birbirinden uzaklığına göre değişir. Eğer iki cisim yerine üç cisim bulunursa yine birbirlerine yaklaşır, fakat hareketleri düz ve basit olmaz.

Eğer başlangıçta cisimler duraklama halinde değillerse, sayıları çoksa ve ne olduğunu bilmediğimiz halde «çeki» adını verdiğimiz

(5)Evrensel kanunlarla tabiat kanunları arasındaki fark, bu derginin geçen sayısındaki «Kavram bilimleri ve Hukuk» başlıklı yazımda belirtilmiştir.

sebepten başka sebepler de etki yaparlarsa, dairesel, eliptik hareketlerle ayrılma, dağılma, uzaklaşma gibi çeşit çeşit hareketler baş gösterir.

Görülüyor ki Newton gerçek hiç bir olayı incelemiyor. Bilâkis, bir takım şartlı durumlar ele alıyor ve bunların zorunlu sonuçlarının ne olacağını bildiriyor. Tam manasiyle bilimsel ve evrensel kanunlar belirtiyor. Bu şartlı durumların bir kısmının gerçekleşmesine imkân yoktur. Boşlukta yalnız başlarına duraklama halinde iki veya üç cismin bulunması ve bu cisimlerin başka hiç bir sebebin etkisi altında bulunmaması, içinde bulunduğumuz evrende imkânsızdır. Çünkü evren sayısız cisimlerle doludur. Yani bu teoremi denemeğe imkân yoktur.

Newton'un teoremi gerçek olaylardan ne kadar uzaksa, Kepler'in bildirdiği nesne, gözlemi yapılmış olayların açık bir ifadesidir. Kepler bize güneş etrafında dönen yıldızların yürüngelerini (= mahreklerini = orbite), hızlarını bildirmektedir. Burada ne teorem, ne şartlı durum vardır. Burada sadece gerçek olaylar, düzgün olaylar vardır.

Bir olayın düzgün olması, yani belirli sürelerde veya belirli yerlerde tekerrür etmesi, o olayın akışını bildiren sözün bir kanun olmasını gerektirmez.

«Her yedi günde bir resmî daireler kapalı kalır.», «Posta müvezileri her gün mektupları dağıtır», «Her köyün bir muhtarı vardır.», «Her ilin bir valisi bulunur.», «Bütün kuşlar ve bütün memeliler sıcak kanlıdır.», «Güneşin etrafındaki bütün yıldızlar ve yıldızcıklar (asteroit =) batıdan doğuya doğru dönerler.» (5) cümlelerini birer bilimsel kanun telâkki etmek saçma olmaz mı? Kepler'in söylediği de bunlara benzemiyor mu? (6).

Eski ideacılığa göre düzenlik değişmez bir gerçekliktir. Düzensizlik maddenin özüne uymamasından ileri gelir. Modern bilimin

(5) Herbert Spencer, *Classificatin des sciences*, Paris 1923, sayfa g.

(6) Felsefede zorunluluk (zaruret = nécessité =) ve olumsuzluk (imkân = Contingence =) sözlerini sık sık kullanırlar. Biz de bu iki terimden faydalanarak diyebiliriz ki bilimsel kanunlarda belirtilen sonuçlar zorunludur. Başka türlü olamaz. Meselâ: her hukukun bir etkin ve bir edilgin öznesi vardır. «Başka türlü olamaz. Etkin veya edilgin öznesi bulunmayan hukuk yoktur ve olamaz. Yukardaki cümlelerde belirtilen sonuçlar zorunlu değil, olumsuzdur. Meselâ: «bütün kuşlar sıcak kanlıdır.» diyoruz. Bütün kuşların sıcak kanlı olması zorunlu değildir; olumsuzdur. Günün birinde soğuk kanlı bir kuşun bulunması imkânsız değildir. «Güneşin etrafındaki bütün yıldızlar ve yıldızcıklar batıdan

böyle bir açıklamayı kabul etmesi beklenemez. Bugünkü anlayışa göre olaylar sayısız sebeplerin etkisi altındadır. Bu sebeplerden bir kısmı sürekli, bir kısmı geçici olabilir. Olaylar üzerinde sürekli sebeplerin etkileri nekadar büyük olursa olaylarda o kadar düzenlik görülür. Geçici sebeplerin etkileri nekadar büyük olursa ve hele bu sebepler başka başka doğrultularda etkiler yaparlarsa olaylarda o kadar çok düzensizlikler görülür. Yıldızların hareketi, sürekli sebeplerin etkisi altında olduklarından, düzenlidir. Akan yıldızların (= şهابی sakıp = étoile filante) hareketleri ise, bir takım geçici sebeplerin etkisi altında kaldığından düzensiz olur.

Tarihte olayları bir önceki olayla açıklarız. Önceki olayı olduğu gibi kabul ederiz. Onu da açıklamak ihtiyacını duymayız. Böylece, açıklanmamışa dayanarak açıklama yaparız.

Hastalıklı, cılız, sinirli bir çocuk görünce bunun sebebini araştırırız. Babasının ayyaş olduğunu öğrenince artık bununla yetiniriz. Bu bilgi bize çocuğun niçin cılız ve sinirli olduğunu açıklar, fakat, çocuğun babası niçin ayyaştı? Artık bunu araştırmayız. Araştırsak bile bu yolda uzun boylu devam edemeyeceğimizi, ergeç çıkmaza saplanacağımızı biliriz. Kavram bilimleri gibi tarihin de başlangıcı esrarla örtülüdür.

Tarihin önemi: Bir çok bilginler, kavram bilimleri arasında yer alan kolların olay bilimleri arasında artık yeri alamıyacağı veya olay bilimleri arasında yeri olan bir kolun artık kavram bilimleri arasında yer alamıyacağı kuruntusuna kapılmışlardır.

Meselâ: Herbert Spencer bilimleri şöyle sınıflıyor:

Olayların bize görüldüğü şekilleri inceleyen bilimler	{	Soyut bilimler	{	Mantık ve matematik		
Olayların kendisini inceleyen Bilimlerden	{	Olayların unsurlarını bilertenler	{	Soyut	{	Mihanik, Fizik Kimya ve saire
				Somut bilimler		
	{	Olayların tümünü belirtenler	{	Somut bilimler	{	Astronomi, Jeoloji, Ruh bilim, Sosyoloji ve saire

doğuya doğru döner.» diyoruz. Bu da zorunlu değildir; olumsaldır. Günün birinde doğudan batıya doğru dönen bir yıldızcık keşfedilemeyeceği ne mâlûm?... Nitekim Avusturalyanın keşfinden önce tabiat bilginleri: «bütün Kuğu kuşları beyazdır.» diyorlardı. Bu da zorunlu bir sonuç değildi. Avusturalya keşfedilince, bu kıt'ada siyah kuğu kuşları bulundu ve tabiat bilginlerinin bu önermeleri de suya düştü.

Bu sınıflamada astronomiyi somut bilimler arasına almakla A. Comte'den fazla anlayış göstermiş olduğu söz götürmez. (7).

Ancak Spencer de bir bilim kolunun yalnız bir yönden incelenebileceği düşüncesine saplanmıştır. Bu yanlış düşünce ile Spencer artık sosyoloji kolu kurulmuş olduğuna göre ayrıca insanlık tarihi olamayacağını, insanlık tarihinin sosyoloji içinde olduğunu ileri sürmeğe kalkışmıştır.

Tekrarlamağa lüzum yok ki: kavram bilimi olarak bir sosyolojinin bulunması, olay bilimi olarak ayrı bir sosyolojinin varlığına engel olamayacağı gibi, bunun varlığı insanlık tarihinin ortadan kalkmasını da gerektirmez.

Kavram bilimi olarak sosyolojide bir takım teoremler belirtilir. «Bir topluluk içinde yaşayan insanların Kamul inançları kalmazsa bu topluluk dağılır.» önermesinde olduğu gibi. Olay bilimi olarak incelenen sosyolojide bir takım genel olaylar belirtilir. A. Comte'ın üç hal teorisi gibi. Üç hal teorisi bir *sentezdir*. İnsanlık tarihi ise bir *analizdir*. Bu üç nesneden hiç biri ötekinin yerini tutmaz. Ancak, insanlık tarihi, olay bilimi olarak sosyolojiye, bu da kavram bilimi olarak sosyolojiye hizmet ve yardım edebilir. (8).

Hukukta da böyle değil mi? Kavram bilimi olarak hukukta bir takım genel olaylar belirtilir: «Oırsızlığı fizik müeyyede ile cezalandırtılır. Ne mutlak, ne de bağıntılı olmıyan hukuk olamaz.» gibi bildirilen bu sonuç zorunludur. Olay bilimi olarak hukukta ise bir takım genel olaylar belirtilir: «Hırsızlığı fizik müeyyede ile cezalandırmıyan bir devlet yoktur.» sözünde olduğu gibi. Fakat burada zorunlu bir sonuç yoktur. Hırsızlığı cezalandırmıyan bir devlet olabilir.

(6) H. Spencer, adı geçen eseri, S. 6.

(7) A. Comte, astronomiyi soyut bilimlerden saymış ve matematiğin yanına koymuştur.

(8) Fakat bunu bilen, anlayan, düşünen sosyoloğlar nerde? Duprat'ın eserini görmeseydim bilimsel bir sosyoloji kurmak için henüz hiç bir şey yapılmamış olduğuna hükmedecektim. Sosyoloji kitaplarını ve dergilerini dolduran yazılar (büyük bilgin Pareto'nun kitabı da dahil olduğu halde) hemen baştan aşağı tarihi ilgilendirmektedir: İnançların nasıl geliştikleri ve nasıl değiştikleri, âdetlerin, estetik yönsemelerin, iktisadî hareketlerin tarihi ve sair... sosyoloğlar, sentez yapmak gayretile, gözlemlerini genelleştiriyorlar ve böylece sosyolojinin kanunlarını belirttikleri kuruntusuna kapılıyorlar. Pareto ise yapılan bir çok genellemelerin yanlış olduğunu, olayların bunları yalanladığını anlatmış durmuş.

Fizikte de böyledir. Helmholtz adında bir fizikçi, aşağı yukarı şunları yazmış: «Evrende bulunan enerji hiç bir olay dolayısıyla azalamaz veya çoğalamaz.» Bu fizikçi, şüphesiz ki, evrende bulunan enerji miktarının insanlar tarafından ölçülebileceğine ve fizik biliminin bu enerjiyi bir rakamla ifade edebileceğine inanmış değildir. Bu önermesi olsa olsa bir tarih varsayımı (= hypothèse = faraziyesi) olabilir.

Kavram bilimi ile olay bilimi arasındaki farkı belirtmek için şu teoremleri yazalım:

Fizik teoremi: enerji şekil değiştirmekle artmaz ve eksilmez. Tarih teoremi: gerçek bütün olaylar, enerjinin şekil değiştirmesinden ibaret olduğu için gerçekte enerji niceliğinde (= quantité = kemiyetinde) ne artma, ne de eksilme olur.

İkinci teoremde bir zorunluluk yoktur. Hattâ olayların gereği gibi incelenmesi bu tarih teoremini belki de bir gün çürütebilir. Nitekim Bergson, Helmholtz'un bu tarih teorisini çürütmüş ve yerine «yaratıcı evrim» (= évolution créatrice =) teorisini önermiştir. Eğer evrim yaratıcı ise enerji yaratıyor, yani enerji artıyor demektir. Helmholtz'a göre yaratma (= création) gibi görünen olaylar gerçekte birer dönüşüm (transformation =) dur. Bergson'a göre ise dönüşüm gibi görünen bir çok olaylar gerçekte birer yaratmadır. Böylece tez ile antitez çarpışmaktadır. Böyle bir çarpışma olay bilimlerinde görülebilir.

Enerji dönüşümü ve enerji yaratımı teorilerinde olduğu gibi, enerji alçalımı (dégradation de l'énergie =) teorisinde de kavramla tarihi ayırdetmenin önemi büyüktür. Şöyle ki:

Isı ile mihaniki iş elde edilir. Kazandaki buhar, pistonu harekete geçirir. Fakat pistonun harekete geçmesi için buharın sıcak olması yetiştirmez, pistonun öteki tarafından daha sıcak olması gerektir. Sıcaklıkları eşit iki kazan arasına konan bir piston — kazanlardaki buhar nekadar ısıtılsa ısıtılsın — hareketsiz kalır. Mihaniki iş elde etmek için sıcaklık farkı gereklidir. Hâlbuki sıcaklıklar ısıma (= rayonnement = inşia') ve iletme (= conduction = nakil) ile eşitlenir (s'égalisent =) eşitliğe doğru bu ilerleyişe fizikçiler «entropinin artması» (augmentation de l'entropie =) diyorlar.

Fizikçilere göre evrende entropi artıyor, sıcaklıklar eşitleşiyor ve bu yüzden, enerji niceliği değişmediği halde, iş gücü (puissance de travail =) azalıyor. Enerji alçalıyor. Dünya durgunluğa, hareketsizliğe doğru yürüyor. Lord Kelvin bize evrensel uyku ve ölüm

haberini veriyor. Gerçekte öyle midir? Öyle sanıyorum ki, bunu Lord Kelvin'in de bildiği yok. Evrende yalnız ısı farklarının azaldığı mı görüyor? Arttığı görülmüyor mu? Şimşek çakınca, iki yıldız veya yıldızcık birbirine çarpınca (9) ve nihayet — atom bombasında olduğu gibi — atom dağılınca, hattâ bir takım kimyasal birleşmeler olunca ısı artmıyor mu? Isı farkı çoğalmıyor mu? Le Châtelier kanunu ne güne duruyor? Kara haberci Lord'mu haklı, yoksa eyimsers karşınları mı? Bilmiyorum! Ancak bilimsel teoremler, tarihsel tezlerin ayırılması gerektiğini bir daha belirtmek yerinde olacak.

Bilimsel teorilerde bir şartlı durum ele alınır. Önermelerinde daima açık veya gizli bir şart bir «eğer», bir «ise» vardır. Enerji alçalımı teorisini ilk önce fizikçi Sadi Carnot ortaya koymuş ve: *Yalıt (mücerret = isolé) bir sistemde mihanikî güç azalır.* demiştir. İşte bütün bilimsel kanunlardaki şartlı durum, gizli «eğer» ve «ise»!.. «Eğer bir sistem yalıt ise iş gücü azalır.» dersek şartlı durumu açığa vurmuş oluruz. İmdi, evrenin bir yalıt sistem olduğunu iddia etmeğe hakkımız olmadığına göre, Carnot'un fizik kanunundan Kelvin'in tarihsel tezi çıkmaz.

Fizikte olduğu gibi biyolojide de kavram bilimini, olay biliminden yani tarihten ayırdetmelidir. Biyoloji kolunda kavram bilimi konusuna girebilecek evrensel kanunlar pek azdır. Ruhbilim de böyledir. Halk psikolojisi, ferd psikolojisi, orta çağ psikolojisi gibi konular üzerinde yapılan incelemeler birer tarih incelemesinden başka bir şey değildir.

Hukuk da böyle değil mi? Bir çok hukuk bilginleri: bir kavram bilimi olarak hukuk var mıdır? Bunu düşünmemişlerdir bile. Hukuk bilimi adını vererek yaptıkları incelemeler birer tarih incelemesinden başka bir şey değildir.

Ayırd yapabilmek için şu cümleleri ele alalım:

1. — Her devlette idare eden ve idare edilen kimseler vardır.
2. — Modern devletler bir takım idari taksimata ayrılırlar.

Birinci cümle kavram bilimini ilgilendiren evrensel bir kanundur, zorunludur. Şartlı bir durumun zorunlu bir sonucudur. Nerede ve ne zaman olursa olsun bir devlet varsa mutlaka ve daima idare eden ve idare edilen kimseler vardır. Başka türlü olamaz.

(9) Gökte yıldızların ve yıldızcıkların birbirlerine çarparak birleşmeleri olağan işlerdendir. Böylece, ışıdamadıkları için, teleskopla görülmeyen yıldızlar birbirlerine çarpınca ışıdamaya başlıyorlar, görünüyorlar. Bu ışıdamalar bazen haftalarca, hattâ aylarca sürüyor.

İkinci cümle kavram bilimini ilgilendiremez, olay bilimini yani tarihi ilgilendirir. Zorunlu değildir; evrensel değildir. «Nerede ve ne zaman olursa olsun her devlet mutlaka ve daima bir takım idarî taksimata ayrılır.» demek doğru olmaz. Eskiden bir tek şehirden ibaret bağımsız devletler vardı. İkinci cümle tarihsel bir genellemedir.

Bilginlerin yazdıkları bilimsel hukuk kitapları böyle tarihsel genellemelerle doludur. Bu genellemeler bir çok çözümlenmeler (= tahlillere analyses) den sonra yapılır ve böyle yapılmalıdır. Meselâ: Türkiyenin bir takım illere, ilçelere, İngilterenin bir takım kontluklara ve distrikelere, Fransa'nın bir takım departimanlara ve arrondismanlara ilâh... ayrıldıklarını görüyoruz. Şimdiki devletler arasında bir takım idarî taksimata ayrılmamış olanı gözümüze çarpıyor. Bu çözümlenmelere dayanarak: «Modern devletler bir takım idarî taksimata ayrılırlar.» genellemesini yapıyoruz.

Kavram bilimlerinin konuları soyuttur. Geometrideki şekiller nasıl soyutsa, arık hukuk biliminde ele alınan kavramlar soyuttur. Fizik, aritmetiğin değer ve büyüklük kavramlarıyla geometrinin şekil kavramına yalnız madde ve kuvvet kavramlarını ekler; o kadar. Başka bir şey eklemesin. Biyoloji, fizik kavramlarına yalnız hayat kavramını, ruhbilim bunlara yalnız ruh kavramını, sosyoloji ise önceliklere topluluk (10) kavramını ve nihayet hukuk, kavram bilimi olarak hukuk, sosyolojiye müeyyede (11) kavramını ekler.

Tarihin konusu ise somuttur. Bütün olaylarla, bütün varlıklarla ilgilenmek zorundadır. Olaylar ve varlıklar ise karmaşık ve sayısızdır. İnsan ömrü ne bunları incelemeye, ne de öğrenmeye yetişir. Hepimiz, tarihi öğrenmeden hayata gözümüzü yummak durumundayız. Şu kadar var ki, içinde yaşadığımız şartları ve durumları bize ancak tarih aydınlatabilir; tarih açıklar.

Eskiden yalnız insanların değiştiği, geliştiği sanılıyordu. Hayvanların oldukları yerde saydıkları kuruntusu vardır. Bu kuruntuyu XIX uncu yüz yılda Lamarck ve Darwin ortadan kaldırmıştır. Artık hayvanların da evrime bağlı oldukları anlaşılmıştır. Copernic'e gelinceye kadar, hattâ Copernic tarafından inorganik varlıkların de-

(10) İnsan ve hayvan toplulukları. Sosyolojinin konusu evrensel olabilmek için genel olmalıdır; yalnız insan topluluklarını değil hayvan topluluklarını da incelemelidir.

(1) Felsefe terimleri arasında (sanction) kelimesine karşılık (yaptırım) kelimesi kabul olunmaktadır.

gişmezliği inancı ileri sürülüyordu. Bu yanlış inancı Kant ile Laplace düzeltmişlerdir. Bütün bu düzeltmeler olayların incelenmesi sayesinde, tarih incelemeleri yoluyla yapılabilmıştır.

Bugün, organik varlıklar, yer yüzündeki suların epeycesini özümlemiş bulunuyor. Organik varlıkların pek az olduğu devirlerde kasırgaların şimdikinden çok dehşetli ve yıkıcı olduklarına şüphe yoktur.

Son yüz yıl içinde de büyük endüstrinin ilerlemesi, kömürün geniş ölçüde kullanılması, havanın kömür zerrecileriyle dolmasına sebep olmuştur. «Beyaz kömür adını verdikleri akar sudan elektrik kuvveti çıkarmak yolu bulunmasaydı belki de, insan için ancak ormanlarda yaşamak imkânı kalacak, şehirlerde, fabrikalar civarında hava teneffüs edilmez hale gelecekti.

Bütün bu bilgilerimizi tarihe borçluyuz. Bilgimiz arttıkça tarihin alanı da genişlemektedir.

Bu ucsuz, bucaksız bilim alanını bir takım sentezler yapmak yoluyla kavramağa çalışıyoruz. Hukuk fakültelerinin hemen bütün kürsülerinde insanlık tarihi inceleme konusudur. Yalnız Hukuk tarihi veya Roma Hukuku Profesörleri değil, Medeni Kanunun veya Ceza Kanununun bir hükmünü açıklıyan Profesör, bir Mahkeme içtihadını belirten Profesör, Devletçiliğin veya liberalliğin etkilerini anlatan Profesör ve ilâh... hep tarih incelemeleri yapıyor, insanlık tarihini inceliyor demektir.

İnsanlık tarihinin incelenmesi bir çok güçlüklerle çarpıyor! İnsanlar bilinçli varlıklardır, bir takım amaçlar güderler, bir takım araçlar seçerler, çeşitli topluluklar halinde birleşirler, çeşitli kurallarıyla davranışlarını düzenlerler. İnsanlık tarihini aydınlatacak esaslar ruhsal kanunlarla toplumsal kanunlardır. Bu kanunları ise pek az biliyoruz.

Bundan başka, ruhsal olayların gözlemine ne bilginler, ne de tarihçiler yapabiliyor. Her bir insan kendi ruhsal durumunu, kendi ruhsal durumundaki değişiklikleri doğrudan doğruya biliyor ama yalnız kendi ruhunda geçen olayları biliyor. Başkalarının içinden geçenleri, davranışlarına, sözlerine, yazılarına göre yorumluyoruz. Bu yorumlamalara güvenilemeyeceği meydandadır. Bir takım tarih kitaplarında: «Falan kimse şunu yapmak istiyordu.» Meselâ: «Fatih İstanbulu almak istiyordu.», «Vaterloda birinci Napolyon yenilgeye uğramaktan korkuyordu.» gibi sözlere tesadüf edilir. Gerçekten Fatih istiyor muydu? Napolyon korkuyor muydu? Banu pekin olarak

kimse bilemez. Bu gibi iddialar birer yorumlamadan fazla bir değer ifade edemez. (12).

İşte, kavram bilimlerinde olduğu gibi, olay bilimlerinde de bir noktaya kadar ilerledikten sonra aşılmaz engeller karşısında duraklamak zorunda kalıyoruz.

İnsan -- iki tavşan arkasında koşan bir avcı gibi -- iki amaç peşinde koşmakta ve çabalamaktadır. Bu iki amaç: hakikat ve mutluluktur.

Hakikat sevgisi ve mutluluk çekisi!.. İşte insanı çalıştıran iki büyük dürtü (= muharrik = mobile)!

Hakikati bulmağa, öğrenmeğe çalışıyoruz. Hakikat başlı başına bir amacımız oluyor.

Hakikat bir araç da oluyor. Hakikate yaklaşınca seviniyoruz. Hakikate yaklaşmak başlı başına bir mutluluk aracı oluyor. Bununla da kalmıyoruz: Hakikatlerden mutluluğumuzu artıracak, yaşayışımızı iyileştirecek çareler çıkarabileceğimizi de umuyoruz. Bunun için de, bir araç olarak da hakikati seviyor ve kovalıyoruz.

Hakikate yaklaşmamızı kolaylaştıracak, hakikati yanlıştan ayırdetmeğe ve bizi mutluluğa ulaştırmağa yarayacak bilgileri de kural bilimleri kolunda buluyoruz. İleriki yazımızda kural bilimleri arasında «Hukuk» yerini belirtmeğe çalışacağız.

Prof. Süheyp Derbil

(12) Sözlerimiz, davranışlarımız, yazılarımız. düşüncelerimizi, duygularımızı, isteklerimizi belirtmeğe yaradığı gibi gizlemeğe, başkalarını aldatmağa da yarayabilir. Bir takım korkak kimseler cesurmuş gibi, üzüntülü kimseler sıvinçli imiş gibi, istekli kimseler, isteksizmiş gibi davranamazlar mı?